

Biomedicinska etika - islamski pogled*

Hassan Hathout**

Pitanja reprodukcije

Reguliranje plodnosti

Kontracepcija. U islamskom učenju dozvoljava se kontracepcija sve dok ona ne sadrži radikalno odvajanje braka od njegove reproduktivne uloge. Od vremena poslanika Muhammeda kontracepcija se koristila, ali je on bio jasan da u tome njena upotreba treba biti zajednička odluka muža i žene. Opća preporuka islamskom narodu jeste da rađaju i da muslimani povećavaju svoj broj, ali je Muhammed naglašavao i kvalitet, a ne samo puku brojnost. Jedno od njegovih poslaničkih predskazanja bilo je: “Doći će vrijeme pa će drugi narodi nasrnuti na vas kao što gladan svijet navalili na posudu s hranom.” Kad je neko upitao da li je to zato što će muslimana biti malo, njegov je odgovor bio: “Ne. Naprotiv, bit će vas puno, ali ćete biti poput pjene.”

Tokom islamske historije, pravnici su dopuštali planiranje porodice iz nekoliko razloga, počev od zdravstvenih i socio-ekonomskih mogućnosti do zabrinutosti žene da li će moći očuvati svoju ljepotu. Dozvoljene su i prirodne i vještačke metode kontracepcije uz uvjet da

---

* Preuzeto iz: Hassan Hathout: *Čitanje muslimanskog uma*, Dobra knjiga, Sarajevo, 2013, s engleskog prevela: Naida Hota-Muminović (Naslov članka redakcijski).

** Hassan Hathout (Egipat, 1924 - SAD, 2009) teolog, humanist, govornik, pisac, pjesnik te istaknuti liječnik i profesor medicine, sa zavidnom akademskom karijerom, živio u Velikoj Britaniji, Bliskom Istoku i Sjedinjenim Američkim Državama. Bio je član Svjetske zdravstvene organizacije u Odboru za etiku ljudske reprodukcije .

ne nanose štetu i da ne djeluju kao abortifacienti (da djeluju izazivajući spontani pobačaj, prim. prev.). Svaka porodica sama bi za sebe trebala odlučiti da li će koristiti kontracepciju, bez prisile i bez pritisaka. Države koje su usvojile određene politike u vezi s kretanjem broja stanovnika vjerovatno će pribjegavati širokim kampanjama edukacije da bi se osigurala pristupačnost kontracepcijskih sredstava, ali odluka mora biti prepuštena porodici.

Već smo ranije govorili o rezerviranosti prema programima kontrole broja stanovništva koji su osmislile zapadne zemlje za zemlje trećeg svijeta. Oni u zemljama trećeg svijeta svjesni su “demografskog rata”, koji ima cilj da njihovo stanovništvo liši brojčane snage ili da većinu svede na manjinu u određenim područjima. Uznemiruje ih činjenica da se kontracepcijska sredstva, koja su zabranjena u (zapadnim) zemljama u kojima su proizvedena obilno izvoze u islamske zemlje i zemlje trećeg svijeta, a koje imaju veoma kompromitirajuće sigurnosne standarde. Još ostaje da se vidi kako Zapad više ulaže u razvoj domaćih resursa trećeg svijeta kao i spremnost da se u tom cilju tamo prenesu neophodne tehnologije.

Dojenje. Islamsko učenje strogo preporučuje dojenje. Kao metoda planiranja porodice ono nije pouzdan recept za porodice pojedinačno, ali je procijenjeno da je na jednoj grupnoj (kolektivnoj) osnovi ono moćnije kontraceptivno sredstvo od svih drugih metoda zajedno, mjereno padom stope plodnosti u zajednicama gdje žene doje. Kur’an spominje dojenje i ističe da je njegovo prirodno trajanje dvije godine.

U islamskom vidiku dojenje je više od nutritivnog procesa ili metode planiranja porodice. Ono je “vrijednost” i prepoznato je kao način uspostave jedne posebne veze, u toj mjeri da žena koja nije majka djetetova, a koja doji dojenče, u islamskom pravu dobija poseban status, na osnovu “srodstva po mlijeku”, i naziv “majka po mlijeku”. Kako bi se naglasila vrijednost ovog statusa, “majčinstvo po mlijeku” izjednačeno je po statusu s prirodnim majčinstvom u smislu pravnih pravila za sklapanje braka. Kao rezultat prava djeca te žene (tj. djeca koju je ona rodila) smatraju se “braćom / sestrama po mlijeku” dojenog djeteta i tako se među njima ne može sklopiti brak.

Kontracepcijski uložak za matericu – “spirala”. Ukoliko “spirala” služi za kontracepciju tako što će zapravo izazvati abortus, tada to nije prihvatljiv način kontracepcije. U tom slučaju, “spirala” više ne funkcionira tako što

sprečava začeće. Savremene generacije ovog proizvoda sadrže bakrenu žicu koja ispušta spermicidne bakrene jone, ili imaju hormon progesteron koji čini da cervikalni mukus zadebljava tako da spermatozoid ne može prodrijeti u njega. Oba ova načina ovih novih generacija ovog proizvoda svrstavaju "spiralu" u kategoriju kontracepcije, a ne abortusa, što je potvrdila i Svjetska zdravstvena organizacija.

Abortus. U islamskim zajednicama ne postoje lobiji koji zagovaraju "pro-život" ili "pro-izbor". U islamskom učenju na abortus se gleda kao na nešto što se potpuno razlikuje od kontracepcije, jer ovo prvo znači povredu ljudskog života. Pitanje koje se prirodno postavlja jeste da li izraz "ljudski život" uključuje i život fetusa u materici. Prema islamskoj pravnoj misli, život fetusa znači "ljudski život". Fetusu se u islamskom učenju priznaje status "nedovršene *dhimme*". *Dhimma* je pravni stav koji daje prava i obaveze, a kad je riječ o fetusu, kažemo da je nedovršena, jer fetus ima prava, ali nema obaveze.

Neka od prava fetusa jesu:

1. ukoliko muž umre, dok mu je supruga trudna, zakon o nasljeđivanju priznaje fetus kao nasljednika, ukoliko dijete bude rođeno živo; ostali nasljednici dobijaju svoj dio u skladu s propisanim pravnim proporcijama, ali tek nakon što se dio nerođenog djeteta stavi po strani, kako bi se pričekalo s njegovim rođenjem;
2. ukoliko se desi spontani pobačaj u bilo kojem dijelu trudnoće, a fetus pokaže znakove života, poput kašlja ili pokreta, a potom umre, takav fetus ima pravo naslijediti sve ono što mu je zakonski pripadalo kao nasljedstvo od bilo koga ko je umro poslije početka trudnoće; nakon što taj fetus umre, ono što je on / ona naslijedio/-la nasljeđuju dalje njegovi zakonski nasljednici;
3. ukoliko neka žena počinu krivično djelo za koje slijedi smrtna kazna i ukoliko se dokaže da je trudna, tada se izvršenje njene kazne odgađa dok se ne porodi i u vremenu dok doji svoje dijete, sve dok ga ne odbije od dojenja, što se primjenjuje bez obzira na trajanje trudnoće, bez obzira na to koliko rano to bilo, određujući tako da fetus ima pravo da živi još od samog početka; ovo se primjenjuje čak i ako je trudnoća vanbračna, što pokazuje da i fetus koji je začet izvan bračnog života ima

- pravo na život; sve sekte i pravne škole jednoobrazno se drže ovakvog mišljenja;
4. postoji novčana kazna koja je tačno određena za uzrokovanje abortusa, čak i ako je abortus napravljen nepažnjom, a to se zove "ghorra"; ukoliko napad ili voljno činjenje prouzrokuje abortus, sud određuje odgovarajuću kaznu.

O pitanju početka života u islamskim krugovima raspravlja se od ranih dana, jer je pitanje nedopustivosti abortusa podređeno pitanju utvrđivanja postojanja života (neki prijašnji pravници dozvoljavali su abortus do četvrtog mjeseca, neki prije sedam sedmica trudnoće, pod pretpostavkom da život još nije počeo u tim fazama trudnoće). Prije nekih deset stoljeća jedan ugledni pravnik, el-Gazali, s pravom je opisao fazu neprimjetljivog života, prije faze u kojoj majka može osjetiti život u obliku pomjeranja fetusa. Nedavni pravni kongresi ponovo su razmatrali ovo pitanje, uzimajući u obzir savremenu tehnologiju, i zaključili su da faza života nekog pojedinca koja se može nazvati njegovim početkom treba zadovoljiti sljedeće kriterije: 1) da je to jedan jasan i strogo definiran događaj; 2) da pokazuje glavne odlike života: rast; 3) da će, ukoliko se njegov rast ne prekine, on prirodno napredovati kroz sljedeće faze života onako kao su nam one poznate; 4) da on posjeduje genetički obrazac koji je karakterističan za ljudsku rasu općenito, kao i za jedinstvenog i posebnog pojedinca i 5) da mu nije prethodila bilo koja druga faza koja kombinira ove prve četiri. Očito je da se ovi postulati odnose na oplodnju.

Međutim, abortus je dozvoljen ukoliko bi nastavak trudnoće predstavljao ozbiljnu prijetnju za majku. Šerijat smatra da je majka korijen, a da je fetus izdanak, koji se treba žrtvovati ukoliko treba spasiti korijen. Postoje i oni koji zagovaraju proširenje dopustivosti abortusa da bi se pokrili drastični slučajevi urođenih anomalija i fetalnih bolesti koje su nespojive s održivim životom, ukoliko se takvi abortusi izvedu prije trudnoće od četiri mjeseca.

Sterilizacija. Osim ukoliko se ne radi zbog jasnih medicinskih indikacija, na sterilizaciju se gleda bez odobravanja. Međutim, sterilizacija je dozvoljena ženi koja ima razuman broj djece i koja se približava kraju svog reproduktivnog doba. Oboje supružnika, i muž i žena, trebaju dati dobrovoljni pristanak, nakon što su se dobro obavijestili o posljedicama,

bez ikakvih obećanja da je zagarantirano uspješno vraćanje postupka ukoliko kasnije promijene mišljenje. Niti jedna vladina mjera ne bi trebala vršiti pritisak na ljude da se podvrgnu sterilizaciji. Ljekari imaju pravo odbiti izvođenje operacije, osim ukoliko su uvjereni da je to u najboljem interesu pacijenta.

Liječenje neplodnosti

Nastojanja pojedinca da dobije potomstvo opravdana su, a pribjegavanje potrebnim sredstvima u tom cilju je dozvoljeno, pod uvjetom da se time ne krši Šerijat.

Umjetna oplodnja. Umjetna oplodnja dozvoljena je samo ako sperma pripada mužu. Sperma donora ne može se koristiti, jer je rađanje dozvoljeno samo u okvirima bračnog ugovora i među elementima (bračnim drugovima) tog ugovora.

In vitro oplodnja. Ovaj postupak, poznat i kao tehnologija “bebe iz epruvete”, islamski je prihvatljiv sve dok se odvija između muža i žene, tj. u okvirima bračnog ugovora. Bračni ugovor treba biti važeći i postojeći. Kako udovištvo ili razvod dovode do raskida bračnog ugovora, slijedi zaključak da žena ne može ostati trudna spermom svog umrlog ili bivšeg muža koja se čuva u bankama sperme. Uključivanje neke treće strane koja nije muž, odnosno žena, a koja je nosilac genetičkog materijala (sperme ili jajašceta) nije dozvoljeno, jer to bi značilo upadanje u bračni ugovor kojim su bračni drugovi spojeni. Upotreba “tuđe sperme” i “tuđeg jajašceta” ili “tuđe materice” (koja bi iznijela embrion bračnih drugova) nije dopuštena.

Surogat majčinstvo. Surogat majčinstvo, u kojem neka žena u svojoj materici nosi fetus nekog drugog para, potpuno je neprihvatljiv prema islamskom učenju. To zahtijeva trudnoću izvan zakonitog bračnog ugovora. To, također, ima za ishod dihotomiju majčinstva između genetičkih i bioloških komponenti, a one bi trebale biti jedinstvene. Neslaganje o pravima roditeljstva između žena koje su bile uključene u surogat majčinstvo dovelo je do pravnih i drugih problema u Americi. Ugovor kojim se odlučuje o sudbini bebe zasigurno je nehuman, jer bebu tretira kao kakvu robu. Pokazalo se da posljedice mogu biti

dalekosežne i da nisu još potpuno prepoznate, jer dosada u historiji nije bilo primjera gdje žene voljno odaberu da iznesu punu trudnoću i porođaj s primarnom namjerom da svoju bebu daju nekom drugom. U većini slučajeva ovo se dešava uz ugovorenu cijenu, koja “majčinstvo” kao “vrijednost” svodi na “imovinu”. Ukoliko to postane ustaljena praksa, njihovi dugoročni efekti na međugeneracijske veze postat će destruktivni.

Doniranje organa i transplantacija

Kur'an kaže:

“...ko god spasi jedan život kao da je spasio cijeli svijet.” (5, 32)

Vjerovatno ne postoji bolji način od transplantacije doniranih organa tamo gdje vitalni organi zakazuju da se ovaj koncept primijeni. Do ovog zaključka došlo se nakon sinteze islamskih pravila.

Nanošenje štete ljudskom tijelu, bilo živom ili umrloj osobi, načelno se protivi pravilima islama. Slijedi da bi bilo nedopustivo zarezivati tijelo živog donora ili umrle osobe i tako pribaviti organ koji treba donirati. Međutim, treba se pozvati na dva pravna pravila koja će riješiti ovu dilemu. Prvo je pravilo “potreba je iznad zabrane”, a drugo je da “od dvaju zala treba izabrati ono manje, ukoliko se oba ne mogu izbjeći.” Budući da je spašavanje života potreba koja nosi više značaja od očuvanja integriteta tijela živog donora ili umrle osobe, i budući da je povreda koja će nastati na tijelu donora manje zlo od puštanja pacijenta da umre, procedura doniranja organa i transplantacije je dozvoljena. Ona ne bi trebala donora izlagati opasnosti, u mjeri u kojoj se to medicinski može utvrditi. Treba voditi računa o principu slobodnog pristanka donora (ili srodnika prvog koljena za umrlog donora), i to bez bilo kakva pritiska prilikom davanja saglasnosti za doniranje organa.

Transplantacija nervnog tkiva. Nedavna istraživanja daju nadu da bi se transplantacija nervnog tkiva mogla koristiti za liječenje nekih bolesti. Ona predstavlja dozvoljeno sredstvo ukoliko se kao izvor uzima moždina nadbubrežne žlijezde ili životinjski fetus, ili ljudski fetus koji je spontano pobačen, a potom umre prirodno. Nije dozvoljeno žrtvovati živi ljudski fetus za te svrhe. Također, može se koristiti tkivo fetusa nakon dozvoljenog abortusa (poput razloga spašavanja života majke). Stvaranje fetusa ili izvođenje abortusa u cilju transplantacije nije dozvoljeno.

Fetus anencephalus. Fetus anencephalus pojavljuje se kao urođena malformacija pri čemu plodu nedostaje svod lobanje i skalpa, uz najčešće odsustvo ili ozbiljnu nerazvijenost velikog i malog mozga. Fetus može na svijet doći živ, ali će naposljetku za određeno vrijeme umrijeti, a sve može potrajati nekoliko dana. Sve dok živi, ovaj fetus ne bi se trebao koristiti kao izvor organa za transplantaciju. Također je nedozvoljeno izazivanje njegove smrti. Može se održavati na vještačkom disanju da bi se njegova tkiva zadržala zdravim, dok ne nastupi smrt, i tek je tada prihvatljivo uzimanje njegovih organa.

Transplantacija spolnih žlijezda. Nije dozvoljeno drugoj osobi transplantirati testise koji su sposobni za proizvodnju i otpuštanje sperme, niti jajnike sposobne za ovulaciju, jer bi to dovelo do zabune u smislu geneologije, kao i u smislu začeca bebe gametima koji nisu ujedinjeni kroz određeni brak supružnika, jer će takva sperma i jajašca uvijek pripadati donoru, a ne primaocu. Sterilne spolne žlijezde koje ne proizvode gameti, ali su hormonalno aktivne, ne podliježu ovoj zabrani, ali njihova upotreba nema posebno mjesto u kliničkoj praksi.

Definicija smrti

Određivanje trenutka smrti očito je važno za rješavanje određenih medicinskih pitanja, poput određivanja dopustivosti ukidanja vještačkog održavanja u životu ili uzimanja nekog vitalnog organa za transplantaciju (poput srca). Dalje, ono ima direktnu vezu s pravnim pitanjima, poput raspodjele nasljednih dijelova ukoliko dva ili više nasljednika umru zaredom, kao i u određivanju početka pričeke za udovicu koja mora sačekati određeno vrijeme poslije smrti muža prije nego što se preuda (četiri mjeseca i deset dana, ili, ukoliko je trudna, do kraja trudnoće).

Nedavni kongresi pravnika prihvatili su novu definiciju smrti na osnovu totalne moždane smrti (uključujući i smrt produžene moždine), iako se neke fiziološke funkcije održavaju zahvaljujući vještačkom održavanju. Nova definicija postala je moguća primjenom procesa "analogije" jednog starog pravnog pravila koje je poznavalo koncept smrtno povrede. Naime, prije mnogo stoljeća zauzet je stav da, ukoliko je osoba izbodena, što je za posljedicu imalo izlazak utrobe, to je smatrano smrtnom povre-

dom, iako je žrtva, možda, i dalje činila pokrete i davala druge znakove života na izmaku, što se tehnički naziva “pokretima ubijene osobe”. Ukoliko bi neko drugi prouzrokovao (potpunu) smrt takve žrtve, optužba za ubistvo i dalje bi bila usmjerena na prvog napadača, a drugi napadač također bi se suočavao s optužbom, ali ne za ubistvo. Osobama kod kojih je nastupila moždana smrt, čiji se tjelesni organi / sistemi održavaju, tj. vještački se čuvaju, dat je status osobe koja ima “pokrete ubijenog”, uz razumijevanje da bi povratak u život naučno bio nemoguć. Stoga se isključivanje vještačkog održavanja na životu ne bi smatralo krivičnim djelom u ovakvom slučaju, niti bi predstavljalo krivično djelo uzimanje (svježeg i živog) srca takve osobe u svrhe transplantacije pacijentu čije je srce oštećeno bez mogućnosti oporavka.

Eutanazija

U Holandiji je eutanazija dobila i zakonsko uporište. U Americi je u dvjema saveznom državama organizirano glasanje o eutanaziji, pa prijedlog za dopuštanje eutanazije nije prošao, mada lobi koji zagovara eutanaziju postaje sve jači. Islamsko učenje ima vlastito jasno određeno mišljenje o eutanaziji.

Ljudski život. Svetost ljudskog života osnovna je vrijednost onako kako ju je propisao Bog čak i prije pojave Musaa, Isaa i Muhammeda. Govoreći o ubistvu koje je počinio Kabil, ubivši svog brata Habila (oni su sinovi Ademovi), Bog u Kur'anu kaže: “Zbog toga smo Mi propisali sinovima Israilovim: ako neko ubije nekoga koji nije ubio nikoga, ili onoga koji na Zemlji nered ne čini – kao da je sve ljude poubijao; a ako neko bude uzrok da se nečiji život sačuva – kao da je svim ljudima život sačuvaov.” (5, 32) Kur'an također govori: “... ne ubijajte onoga koga je Allah zabranio ubiti, osim kada to pravda zahtijeva.” (6, 151 i 17, 33) Šerijat ide u sitne detalje kada definira uvjete pod kojima je uzimanje života dozvoljeno, bilo u ratu ili miru (u smislu krivičnog prava), sa strogim preduvjetima i predostrožnostima, da bi se ograničila upotreba ove mjere.

Postoji li pravo na samoubistvo? Islam na samoubistvo ne gleda kao na pravo već kao na prijestup. Kako mi nismo sami sebe stvorili, mi i

nismo vlasnici svoga tijela. Ona su nam povjerena na brigu, njegovanje i čuvanje. Bog je vlasnik života, Onaj Koji život daje, pa se tako Njegova prava da dā i uzme život ne smiju povrijediti. Pokušaj samoubistva predstavlja zločin i teški grijeh u islamskom učenju. Kur'an kaže: "...i jedni druge ne ubijajte! (u izvorniku prijevod ovog dijela kur'anskog stavka u engleski glasi: "...Ne ubijajte sebe!" – prim. prev.) Allah je, doista, prema vama milostiv." (4, 29)

Kako bi upozorio na opasnosti od samoubistva, poslanik Muhammed rekao je: "Ko se baci s planine pa se ubije, taj je u džehennemskoj vatri, u nju se vječno strovaljuje, zauvijek, stalno. Ko kuša otrov (ko se otruje) pa se tako ubije, otrov će mu biti u ruci da ga kuša u vatri džehennemskoj vječno, zauvijek, stalno! Ko se ubije željezom, njegovo željezo bit će mu u ruci, njime će se udarati po stomaku u vatri džehennemskoj vječno, zauvijek, stalno."

Eutanazija, "ubistvo iz milosrđa". Šerijat je pobrojao i precizirao uvjete koji uzimanje života čine dopuštenim (tj. pobrojani su izuzeci od principa nepovredivosti ljudskog života). Među tim uvjetima nema "ubistva iz milosrđa", niti se na osnovu tih uvjeta ono dopušta. Ljudski život ima unutrašnju vrijednost da bude poštovan bezuvjetno, bez obzira na druge okolnosti. U vidiku islamskog učenja ne postoji koncept života koji nije vrijedan življenja.

Nije dopušteno opravdanje uzimanja života da bi se spriječile ili izbjegle patnje. Poslanik Muhammed uči nas: "Među onima prije vas bio je neki čovjek u ranama, izgubio strpljenje, uzeo nož i presjekao njime vene na rukama, iskrvario i umro. Na to je Bog rekao: 'Preduhitrio me Moj rob u onome što sam mu odredio, pa mu zabranjujem (ulazak u) Džennet!'" Za vrijeme nekog vojnog pohoda neko od muslimana bio je poginuo, pa su ashabi Poslanika hvalili njegovu hrabrost i spretnost u borbi, ali, na njihovo iznenađenje, Poslanik reče: "Njegovo mjesto je u Džehennemu." Kada su ga upitali, ashabi su saznali da je taj čovjek bio teško ranjen, pa je dršku svoga mača stavio u zemlju, a prsima svojim pao na oštricu, izvršivši tako samoubistvo.

Islamski kodeks medicinske etike,³ koji je odobrila Prva međunarodna konferencija o islamskoj medicini, kaže: "Ubistvo iz milosrđa, poput samoubistva, nema podršku osim u ateističkom pogledu na

³ *Islamic Code of Medical Ethics*, Islamska organizacija medicinskih nauka, Kuvajt, 1981, 65.

svijet, koji smatra da poslije života na Zemlji ne slijedi ništa. Zahtjevi za ubistvom kako bi se izbjegli teški bolovi u bolesti bez nade također se odbacuju, jer skoro da nema boli koja se ne može u velikoj mjeri pobijediti lijekovima ili prikladnom neurooperacijom...”

Štaviše, bol i patnja imaju i svoju transcendentnu dimenziju. Strpljenje i izdržljivost vrijednosti su koje se u islamu visoko cijene i obilno nagrađuju: “...samo oni koji budu strpljivi bit će bez računa nagrađeni” (39, 10), kao i: “...i strpljivo podnosi ono što te zadesi – dužnost je tako postupiti.” (31, 17)

Poslanik Muhammed kazivaše: “Neće zadesiti nijednog muslimana ni bol, ni briga, niti žalost, pa čak ni bol od uboda trna, a da mu za to Allah ne bude oprostio grijeh. Učinit će da s njega otpadaju grijesi, kao što lišće opada s drveća.”

Kad sredstva za ublažavanje boli ne djeluju, duhovna dimenzija zna biti vrlo učinkovita prilikom pružanja podrške pacijentu koji vjeruje da će prihvatanje i trpljenje neizdržljive boli biti njegov ulog na onome svijetu, onom stvarnom i vječnom svijetu. Osobi koja ne vjeruje u taj budući svijet ovaj način utjehe ne može pružiti podršku, ali onima koji vjeruju, eutanazija sigurno neće pomoći.

Finansijski faktor. Nema sumnje da su troškovi održavanja u životu ljudi koji su smrtno bolesni ili senilni razlog za brigu, i to u tolikoj mjeri da su se neki zagovornici eutanazije pomjerali s koncepta “prava na umiranje” na koncept “dužnosti umiranja”. Oni tvrde da, kad je ljudska mašina proživjela svoje produktivno razdoblje, njeno održavanje predstavlja neprihvatljivo opterećenje na proizvodni dio društva i te se zastarjele mašine treba riješiti, odjednom, umjesto da je se pusti da ona propada postepeno.⁴

Islamskom učenju ovakva logika potpuno je strana. Vrijednosti imaju prioritet u odnosu na finansijske računice. Briga o slabima, starima i bespomoćnima vrijednost je sama po sebi za koju bi ljudi trebali biti spremni žrtvovati vrijeme, trud i novac, a to, naravno, počinje s vlastitim roditeljima: “Gospodar tvoj zapovijeda da samo Njemu robujete i da roditeljima dobročinstvo činite. Kad jedno od njih dvoje ili oboje kod tebe starost dožive, ne reci im ni: ‘Uh!’, i ne podvikni na

---

⁴ Atalli, Jacques, *La médecine en accusation*. Citirano u: Michel Solomon, *L’Avenir de la Vie*, Zbirka *Les Visages de L’avenir*, Seghers, Paris, 1981, 275–273.

njih, i obraćaj im se riječima poštovanja punim. Budi prema njima pažljiv i ponizan i reci: 'Gospodaru moj, smiluj im se, oni su mene, kad sam bio dijete, njegovali!'" (17, 23–25) Kako je takva briga vrijednost koju je naredio Bog i za koju On nagrađuje i na ovom i na budućem svijetu, vjernici na nju ne gledaju kao na trošak, već kao na investiciju. U jednom materijalističkom društvu u kojem se sve vrti oko novca ova logika nema nikakva značenja, što nije slučaj s društvom vjernika koje je okrenuto vrijednostima i svjesno Boga.

Kad sredstva pojedinca više ne mogu pokriti troškove brige, to postaje, prema islamskom učenju, zajednička odgovornost društva, pa se finansijski prioriteti trebaju ponovo preispitati kako bi vrijednosti imale prednost u odnosu na zadovoljstva (ljudima obično više zadovoljstva pričinjava obazrivost prema vrijednostima nego upražnjavanje luksuza). Preduvjet ovome, naravno, kompletna je moralna i duhovna reorijentacija društva koje se ne drži ovih premisa.

Kliničke situacije. U islamskom okruženju pitanje eutanazije obično se ne pojavljuje, pa i ako se pojavi, odbacuje se kao religijski nedozvoljeno. Pacijent bi trebao dobiti svaku moguću psihološku potporu i samilost od porodice i prijatelja, uključujući i duhovne (religijske) vođe pacijenta. Ljekar u ovome također učestvuje i propisuje terapijske mjere za olakšanje boli. Dilema se pojavljuje kad se doza lijeka protiv bolova koja je neophodna za smanjenje boli približava ili podudara sa smrtonosnom dozom koja može dovesti do smrti pacijenta. Potrebna je pronicljivost ljekara da bi se ove situacije izbjegle, ali, s religijskog stanovišta, ključno je pitanje ljekarova namjera: da li je htio ubiti ili olakšati bolove? Namjere su s one strane zakonske procjene, ali prema islamskom učenju, to pitanje ne može promaći sveprisutnom vidu Božijem, Koji, prema Kur'anu, "zna poglede koji kriomice u ono što je zabranjeno gledaju, a i ono što grudi kriju." (40, 19). Grijesi za koje se ne može dokazati da čine krivično djelo izvan su nadležnosti suda, ali ostaje da se za njih odgovara Bogu.

Traženje lijeka za bolest obavezno je u vidiku islamskog učenja, prema dvama hadisima Poslanika: "*Tražite sebi lijeka, jer Svevišnji Allah nije spustio bolest, a da nije spustio i lijek za nju*", kao i: "*Vaša tijela imaju svoja prava nad vama*". Ali kad lijek više ne daje nadu, prestaje biti obavezan. Ovo se odnosi kako na operacije tako i na farmaceutske terapije, a prema većini učenjaka, i na opremu za vještačko održavanje

u životu. Na obične potrebe koje ima svaka živa osoba i koje se ne svrstavaju u kategoriju “liječenja” gleda se različito. One uključuju hranu i piće i uobičajenu njegu i staranje, i one se ne smiju uskratiti sve dok je pacijent živ.

Islamski kodeks medicinske etike (str. 67) kazuje: “Međutim, u njegovoj / njenoj odbrani života, ljekaru se preporučuje da utvrdi granice i da ih ne prekorači. Ukoliko je naučno dokazano da se život više ne može oporaviti, tada je uzaludno predano čuvanje pacijenta u jednom stanju vegetacije primjenom velikih mjera ili očuvanjem pacijenta dubokim zamrzavanjem ili na neki drugi vještački način. Ljekar ima cilj očuvati život, a ne proces umiranja. U svakom slučaju, ljekar ne bi trebao poduzimati aktivne mjere kako bi okončao pacijentov život.”

Komentar

Rasprava o eutanaziji ne može se izdvojiti od totalne ideološke osnove bilo koje zajednice. Muslimani će, naravno, zato što vjeruju u Boga i u od Boga propisan Šerijat imati drugačiji pogled na ovo pitanje od drugih koji ne vjeruju u Boga, ili od onih koji priznaju Boga, ali Mu negiraju autoritet da nam kaže šta možemo a šta ne možemo uraditi. U velikom dijelu savremenog kršćanstva koncept odvojenosti crkve od države otišao je tako daleko da sada znači isključenje Boga iz svih poslova koji se tiču čovjeka, iako ti koncepti nisu isti.

Iskustvo s eutanazijom u nacističkoj Njemačkoj u XX st. otvorilo nam je oči. Ovu praksu podržali su, razvili i primijenili ljekari najvišeg reda inteligencije i profesionalnog statusa. Kad se konceptu “život koji ne zaslužuje da živi” već jednom progledalo kroz prste i kad je bio prihvaćen, položeni su temelji svim vrstama odluka koje su naposljetku dovele do strahota koje su uslijedile. Lobi koji zagovara eutanaziju nanovo se organizirao u Nizozemskoj i za cilj ima Evropu i Ameriku. Njihovi protivnici pod znak pitanja stavljaju navodnu slobodnu volju pacijenata, koji se već nalaze u ličnoj tuzi, tada se moraju suočavati sa saznanjem da njihova bolest i njega predstavljaju teret njihovim porodicama, kako u psihološkom, tako i u finansijskom smislu. Štaviše, saglasnost koju daje porodica može podlijegati mogućem sukobu u interesima. Sada su iscrtane borbene linije i ostaje da se vidi kakav će ishod uslijediti. Međutim, ovo je konflikt koji je u islamu izbjegnuto zbog njegove ogromne teološke snage.

Genetski inženjering

Genetski inženjering naročito je privukao opširne diskusije među islamskim učenjacima, zbog izraza u Kur'anu o "mijenjanju Božijeg stvaranja". Prema Kur'anu, nakon što je šejtan iskušao Adema i Havu tako što su pojeli plodove zabranjenog stabla, bio je zaprepašten kad je vidio da su se pokajali i da im je oprošteno, te da im je ukazana čast da kao Božiji namjesnici nose misiju naseljavanja planete Zemlje. Šejtan je tada zamolio Boga da mu da još jednu priliku da bi dokazao da se ljudima naposljetku ne treba vjerovati. Kad mu je Bog dao dozvolu da čovječanstvo iskušava (jasno naglašavajući da će moći iskušati samo one koji odaberu da ga slijede), šejtan je otkrio neke od svojih spletki kako bi ih zburnio, govoreći: "Ja ću se, sigurno, potruditi da preotmem za sebe određen broj Tvojih robova, i navodit ću ih, sigurno, na stranputice, primamljivat ću ih, sigurno, lažnim nadama, i, sigurno, zapovijedit ću im pa će stoci uši rezati i, sigurno, naredit ću im pa će stvorenja Allahova mijenjati!" (4, 118–119) Ovaj ajet ostavio je dubok utjecaj na presude islamskih učenjaka i na mišljenja ljekara u vezi s pitanjima sličnim ovome. Npr. ovaj ajet uzet je u obzir kod pitanja operacije promjene spola, pri čemu muškarci žele sebe pretvoriti u žene i obratno. Iako se ovaj ajet očito odnosi na takve radikalne i neprirodne operacije, postoji konsenzus da se on ne može uzimati kao apsolutna i radikalna zabrana genetskog inženjeringa. Ukoliko bi se otišlo predaleko, u pitanje bi se doveli mnogi oblici istinski korisnih operacija koje rješavaju zdravstveni problem, a koje u sebi sadrže određene promjene Božijeg stvaranja.

S naučnim razvojem genetskog inženjeringa pojavila su se mnoga etička pitanja. Stvaranje novih zaraznih bakterija za upotrebe u biološkom ratu predstavljalo je uzrok zabrinutost u ranim sedamdesetim godinama (XX st., prim. prev.) kada je prvi put opisana tehnologija promjenjive DNK. Takva primjena očito je pogrešna. Primjene u dijagnostici, poboljšanju, liječenju ili sprečavanju nastanka genetskih oboljenja prihvatljive su i preporučene. Zamjena gena u suštini je transplantacija, mada na jednome molekularnom nivou. Farmaceutske mogućnosti genetskog inženjeringa mogu otvoriti ogromne perspektive u liječenju mnogih bolesti, a njegove mogućnosti u poljoprivredi i stočarstvu mogle bi pomoći da se riješi problem gladi širom svijeta.

Glavna briga u vezi s genetskim inženjeringom leži u domeni nepoznate i nepredvidive budućnosti. Mogućnost presađivanja gena

ne samo tjelesnih ćelija već i embrionalnih ćelija, čime se utječe i na buduće generacije, mogla bi se kasnije povezivati s tragičnim, iznutra potaknutim mutacijama. Rizici nuklearnog zračenja nisu bili očiti neko vrijeme, niti su se štete koje su nastale mogle popraviti, a cijena upotrebe genetskog inženjeringa mnogo je ozbiljnija.

Usađivanje genetskog materijala jedne vrste u drugu zapravo znači stvaranje jedne nove vrste s miješanim karakteristikama. Ukoliko se nastavi ovo bezobzirno traganje, uz čovjekovu stalnu želju da sazna ono nepoznato sve dok ono ne postane poznato i ono nedostižno, sve dok ne postane dostižno, čovječanstvo bi se moglo suočiti s oblicima života koji će se tek pojaviti na biološkoj pozornici. Ukoliko se to dogodi, naučnici će vjerovati da je sve pod kontrolom, a zapravo to neće biti tako. Manipuliranje ljudskim potomstvom može se proširiti i izvan oblasti borbe protiv bolesti, u cilju uzgoja fizičkih karakteristika koje se smatraju poželjnim, a to može dovesti do elitatizma i diskriminacije (normalnih) pojedinaca koji nemaju te karakteristike. Još bi gore bilo pokušati manipulirati ponašanjem tako što će se izdvojiti gen koji uvjetuje određeno ponašanje. U vidiku islamskog učenja odlučno se osuđuje pokušaj čačkanja u ljudsku ličnost i njenu sposobnost posjedovanja lične odgovornosti.

Tehnologija genetskog inženjeringa sama po sebi privlači veliki kapital za investicije, a investitori će neizbježno tražiti maksimalni finansijski povrat. Mnogi su naučnici svoje kule od bjelokosti već zamijenili zlatnim kulama, a duh otvorene i altruistične saradnje s poslovnim tajnama i patentiranjem života. Moralni pozivi već su upućeni nošeni jednakošću, pravdom i općim dobrom. Vjerovatno je došlo vrijeme jedne široke javne debate i mogućeg donošenja etičkog kodeksa o genetskom inženjeringu. Predstoji nam jedna duga priča koja se tek počinje otkrivati.